

ДВЕ ПОЗНОРИМСКЕ ГРОБНИЦЕ ИЗ ДРАЧЕВА

На основу епиграфског материјала који публикујемо у овом чланку, за село Драчево, које се налази на око 8 км југоисточно од Скопља на железничкој прузи за Титов Велес, може са сигурношћу да се рече да је још у I веку нове ере било насељено и да је тад претстављало саставни део Муниципалне територије античког Скупија¹⁾. Па ипак, оно се доста доцкан јавља у археолошкој литератури. Ако узмемо у обзир локалитет Пеленицу, који је око 3 км удаљен од села у југозападном правцу, први археолошки податак добијамо преко Месеснела који је ту констатирао римско утврђење, остатке једног одбранбеног зида и темеље двеју ротунда од којих је већа имала лепо очуван подни мозаик²⁾. Затим се Драчево поново јавља као археолошки локалитет 1949 год. проналажењем једног надгробног споменика из III века у Стефановском Долу, на месту „Тресалиште“, које се налази недалеко од Пеленице, 2 км југозападно од села³⁾.

1952 године, на месту названом „Пинтија“, које је удаљено од централног дела села око 2 км у северозападном правцу, долази поново до интересантних археолошких от-

1) Ун. Н. Вулић, *Територија римског Скопља*, Гласник Скопског научног друштва, Т. I, Скопље 1925, стр. 1—4.

2) Д-р Франце Месеснел, *Водић кроз Скопље и околину*, Скопље 1937, стр. 122 и 119. — У току археолошког рекогносцирања Скопске околине, које је углавном предузето иницијативом Музеја града Скопља 1950 год., а изведено под стручним руководством д-ра М. Грбића, међу осталим локалитетима је посећен и овај. Међутим, све што је преостало од некад лепог мозаика о коме саопштава Месеснел, било је само неколико разнобојних каменчића. (В. Миодраг Грбић, *Археолошки наоѓалишта во Македонија* (Гласник, Издања на музејско-конзерв. друштво на НР Македонија, Скопје 1954, стр. 118). Према томе оно што нам о локалитету, цитирајући Месеснела, саопштава д-р Јован Трифуновски у своме чланку „*Старе тврђаве у сливу Маркове реке*“ (Старинар, књ. III—IV, Београд 1955, стр. 228) не одговара на жалост садашњој ситуацији на терену.

3) Жива Антика, год. IV, св. I, Скопље 1954, стр. 194—196 (Б. Јосифовска, *Три непублицирани латински натписи од Македонија*).

крића, о којима ће у овоме чланку бити говора⁴). На овом су локалитету радници прекопавајући земљиште и припремајући га за сађење заједничког винограда крајем месеца фебруара 1952 год. на дубини од око 30 см наишли на поклопац једног гроба. Заинтересирани, продужили су са копањем и најзад откопали и отворили једну велику камену гробницу о чему су одмах известили Археолошки музеј у Скопљу и предали му предмете које су у њој нашли. Истовремено су упозорили да се недалеко од ње налази још једна неоткопана. Потписана, тада археолог Завода за заштиту културно-историских споменика, петог марта је разгледала терен на коме се налазила гробница, узела податке о њеном откопавању, извршила потребна проверавања, мерења и фотографисања и на крају откопала и неоткопану гробницу⁵).

Гробница број 1

Као грађевински материјал за ову гробницу послужили су надгробни споменици са латинским натписима, тако да се њеним случајним откривањем, поред осталог, дошло и до врло значајног епиграфског материја (сл. 1).

Натписе су носиле само плоче које су биле постављене на побочним странама, као и плоча која је била употребљена за покривање, док су делови споменика на ужим

⁴) Пинтија (сад „Купријан“) је само део локалитета који је некад носио име „Коскарова тумба“. Само име локалитета указује на то да се могу сматрати тачним подаци сељака према којима су ту некад откопавани грбови. И за време малочас споменутих радова сељаци су често налазили на кости, на гробове од опека и керамичне судове, но све док нису наишли на камену гробницу, на то уопште нису обраћали пажњу, нити су о томе кога извештавали. Они су откопали јужно од гробнице, недалеко од ње и темеље од необрађеног камена и малтера, који су припадали неким мањим зградама, па ни о томе никога нису обавестили. На том се месту налазило доста фрагмената од опека и римских тегула. На једном од њих крај таласасте, биле су утиснуте и две паралелне полукружне линије.

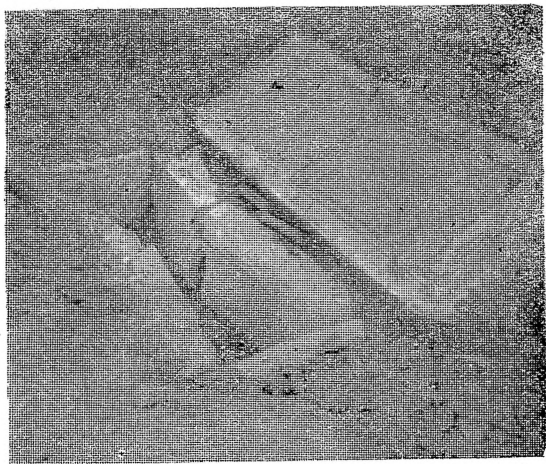
У овом су селу такођер ученици осмолетке месеца марта 1955 године, прекопавајући земљиште за сађење воћака, у школском дворишту на дубини од 80 см откопали један гроб конструисан од квадратних римских опека (дим. 62×6 см) и у њему нашли неколико стаклених судова (судећи по опису то су били лакримарији). На овом месту, које се према речима неких сељака некад називало „Белчевица“, 1925 и 1932 г. такођер је откопано неколико сличних гробова.

У селу је — уколико је то тачно — откопан и један мали скупни налаз римских новаца, од кога је посредством културне, који га је откупио од неког сељака чијег се имена више не сећа, у музеј доспело десет примерака (Домицијан, Хадријан, Антонин Пије, Марко Аурелије, Комод, Јулија Домна, А. Север, Гордијан III и Констанције — Рег. брр. 1460—1470).

⁵) У свим овим радовима је учествовао пок. Васе Стојков, тада препаратор у истој установи.

странама били без њих. Подница је била обложена опекама димензија $28 \times 40 \times 4$ см, од којих је само пет било затечено на месту, јер је гробница у свом зап. делу била оштећена. Као спојно средство употребљен је беој малтер. Гробница је оријентисана у правцу З-И. Дуга је 183, дубока 50, а широка 66 (у зап. делу), односно 54 см (у источном).

Према речима сељака који су је откопали, у њој се налазио само један добро очуван костур, чија је глава, положена на десну слепоочницу, лежала у западном делу. Положаја руку ни су могли да се сете, но запамтили су да су се на грудима налазиле две позлаћене фибуле, а с леве и десне стране ногу по једна стаклена посуда. Других предмета у њој није било. У гробници није било земље.



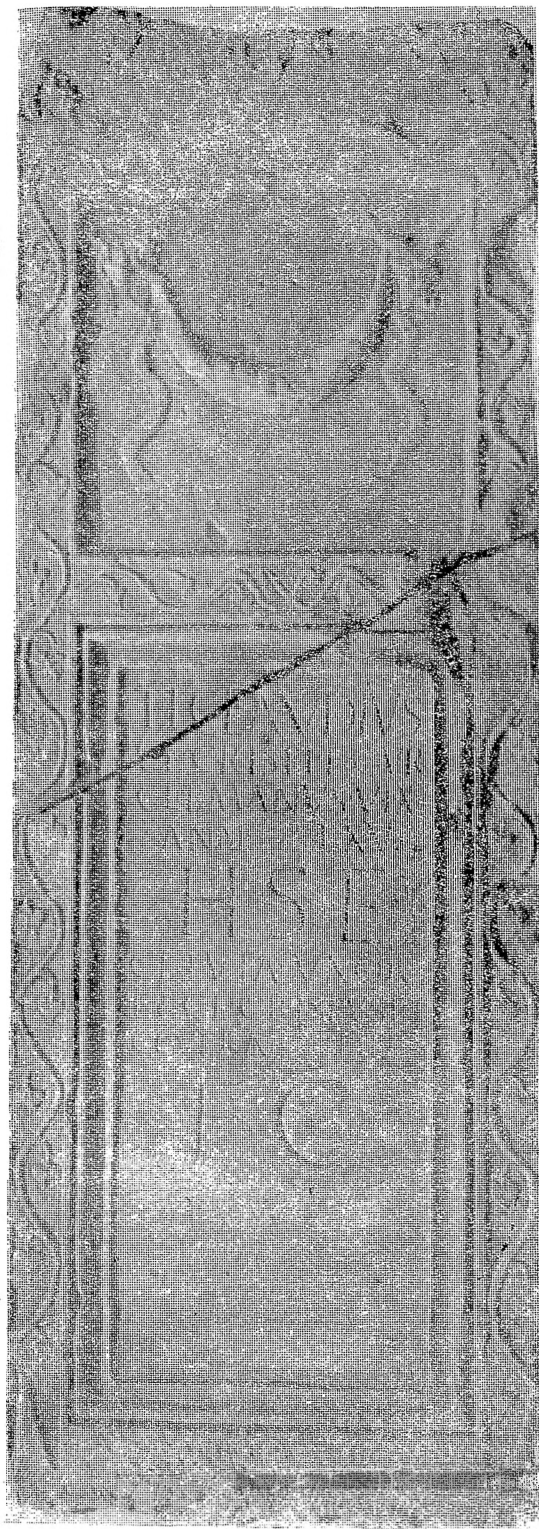
Сл. 1

Пре него пређемо на опис предмета и датирање гробнице, задржаћемо се на натписима и покушати да их временски одредимо, што ће нам у исто време указати и на доњу границу њеног постанка.

1. Споменик којим је гробница била покривена исклесан је од жућкастог кречњака (сл. 2). Приликом скидања косо је преломљен на двоје, а раније — не зна се кад — одломљен целом ширином фронтоне. Висина му износи 223, ширина 82, дебљина 24 см; висина натписног поља (укључујући и профилацију) 118, а ширина 60 см.

Споменик се горе завршавао слободним фронтоном троугаоне форме, украшеним једном лисном розетом чија се доња половина види на очуваном делу. Угаоне акротерије, изведене у рељефу, имају облик лепих полупалмета. Симетрично компонирана бршљанова лоза са правилним срцоликим листовима извија се уз стране споменика, па обухватајући и рељефно поље, над њим се у лепом преплету среће. На исти се начин састају над натписним пољем и лозице, које се у његовој висини одвајају са десне и леве стране.

У плитко удубљеном пољу испод фронтоне претстављена су два букраниона четвртастог типа, који придржа-



вају једну гирланду
обвијену врпцама,
чији се крајеви у
таласастој линији
нешто круто спу-
штају надоле⁶⁾. У
лепо профилира-
ном пољу се нала-
зи следећи натпис:

Ti(berius) Claudius |
Cl(audi) Crispi f(ilius
tribu) Quir(ina) |
Germanus vix(it) |
ann(os) LXV |
h(ic) s(itus) e(st). |
Cl(audia) Tuta uxor |
et C'(audius) Crispus
et | Cl(audia) Vera fili |
f(aciendum c(urave-
runt). |

Висина слова
варира од 3 до 13
см. У натпису има
само једна лигату-
ра: у другом реду
су везана слова
12—13 (ir). У чет-
втом реду, између
речи annos и броја
плитко је урезан
Христов монограм,
сад врло излизан.

Споменик је,
како то дознајемо
из натписа, подиг-
нут Крисповом си-
ну Тиберију Клау-
дију Герману, из
трибе Квирине, који
је живео 65 година.
Подигли су му га
жена Клаудија Ту-

⁶⁾ Графити у по-
љу испод фронтоне су
рецентни.

та, син Клаудије Крисп и кћи Клаудија Вера. Судећи према когномену *Germanus*⁷⁾, покојник је вероватно и покрај типично римског преномена и гентилиција био домородац, ради чега није ни било потребно да се у натпису уз трибу наводи и његово родно место. Грађанско право је наследио од оца, а овај га је пак добио за време Клаудијеваца — на што указује његово име. Триба, у коју је био регистриран, је триба Скупија, којој су припадали и императори из Клаудијеве, као и из Флавијеве династије⁸⁾. Имајући у виду ову чињеницу, сматрамо да није без значаја то што се у овом натпису, за који сигурно знамо да је нађен на територији античког Скупија, заједно са именом *T. Claudius* спомиње и триба *Quirina*, тим више што натпис потиче из I, или најдоцније почетка II века н. ере⁹⁾. Мишљења смо да би се на основу овога што је изложено, уколико је изостављено име родног места гласило *Scupi*, могло да претпостави да је овај град још за време првих императора из *gens Claudia* био подигнут на степен муниципија¹⁰⁾.

Иако немамо намеру да се овом приликом дуже задржавамо на овом натпису који то иначе у сваком погледу заслужује, ипак ћемо упозорити на извесне појединости за које може да се рече, да — и поред тога што се понекад срећу у натписима — отступају од општег правила. У односу на филијацију одмах се примећује да је наведен и гентилициј, и то на првом месту¹¹⁾. Затим пада у очи да је гентилно име жене истоветно са мужевљевићем, док је за Римљане карактеристично баш то да жена и после ступања у брак задржава гентилициј који је имала раније¹²⁾. Најпосле интересантно је и то, да је у четвртном реду урезан Христов

7) Б. Жгањер у своме чланку „*Келти у Илирику*“ (*Vjesnik za arh. i hist. dalmatinskiu* LIII, Split 1952, стр. 20) расправљајући о именима изведеним од корена *germ-*, међу којима спомиње и *Germanus*, наводи мишљење Нордена (*Norden, Alt-Germanien*, Leipzig 1934, стр. 261 i d.) и Покорног (*Pokorny, Zeitschr. für celt. Phil.* 20, 461) који их сматрају илирским, и Шнеца (*Schnetz, Zeitschr. für Ortsnamenforschung* II, 46) према коме су келтска. У вези са овим он наглашава да ни за једно, ни за друго мишљење нема сигурних доказа.

8) W. Kubitschek, *Imperium Romanum tributim descriptum*, Wien 1889, стр. 272 (*Quirina: ... est Clauitorum et Flaviorum tribus*) и стр. 237 и 238 („*Nos oppidum Flavium vel Claudium fuisse tribu indicatur Quirina*“).

9) Овај је споменик — уколико смо имали могућности да проверимо — први са територије Скупија у коме се спомиње триба *Quirina*.

10) На територији колоније *Scupi* су нађена још два натписа у којима се не спомиње родно место, него само триба, и то у обадва иста — *Scaptia*, но они припадају ветеранима, који су ту били насељени (*CIL* III 8199 и 8200).

11) Уп. René Cagnat, *Cours d'épigraphie latine*, Paris 1914, стр. 60.

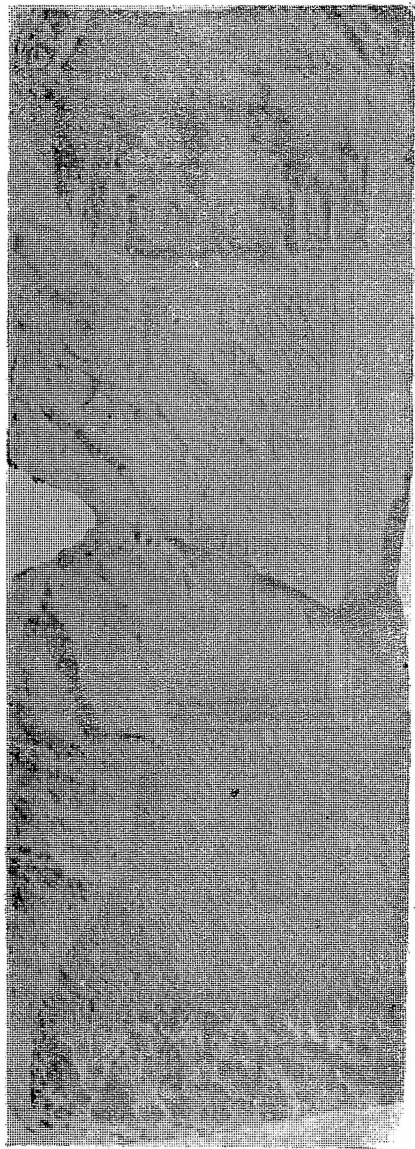
12) Hilding Thylander, *Etude sur l'épigraphie latine*, Lund 1952, стр. 75, 84. — Можда су њихови очевни добили грађанско право у исто време и од истог господара кад и остали становници овога места.

монограм. На први поглед је јасно да је ово урезивање извршено накнадно, но кад, о томе је тешко правити и претпоставке. Споменули смо већ да је споменик из I или почетка II века. Датирање је изведено на основу форме имена,

употребљених формула и изостављања консекрације.

2. Споменик који је био употребљен за јужну побочну страницу гроба, од истог је материјала као и претходни. Као и он косо је преломљен на два дела и на сличан му је начин одломљен фронтон (сл. 3). Осим тога је на левој страни скоро целом дужином површински одломљен, услед чега је лева половина натписа потпуно упропашћена. Висок је 212, ш. 74, д. 14—25 см. Плитко, троугаоно поље фронтонa, ограничено пластичном уском траком, фланкирано је лепо извајаним акротеријама у облику полупалмета са волутама. Испод њега је у едикули рељефна претстава даће сложеног типа: десно од покојника жена у наслоњачи, а лево у подножју клине дечја фигура — вероватно малог ропчета. Како је споменик баш у овом делу грубо оштећен, многи детаљи ове лепе композиције су за увек упропашћени.

Од надгробног натписа који се налази ниже, сачувана је само десна половина, тако да су одломљени баш почеци сваког реда, што у великој мери отежава, управо онемогућава такво допуњавање натписа, које би могло да се сматра сигурним. Пре него што предложимо његово читање, поку-



Сл. 3

шаћемо да на основу сачуваног текста допунимо бар до-некле оно што недостаје. На оштећеном делу првог реда има довољно места за почетно слово преномена и почетак неког гентилног имена, које се завршавало на *-sanus* (као на пр. *Vipsanius* и сл.). У другом је реду свакако била наведена филијација. Допуњавање петог реда зависи од читања гентилиција у првом реду, пошто је дедикантов гентилициј, судећи по сачуваном завршетку *-sania*, истоветан са покојниковим. То би уосталом било и сасвим логично, јер је у питању могла да буде кћи, сестра, ослобођена робина, па најзад и жена, као што је случај у малочас споменутом натпису. Допуњавање седмог реда зависи од степена сродства — управо односа који је постојао између дедиканта и покојника, што се у овом случају ни на који начин не би могло да утврди. Ми ћемо ипак претпоставити да је споменик подигла кћи, што је иначе врло уобичајено, и према томе ћемо извршити допуњавање седмог реда.

Имајући у виду све ово што смо изложили, предлажемо следеће читање натписа¹³⁾:

... Vip?]sanus
 ... f(ilius) Lup?]ercus
 vix(it)] an(nos) XXXII —
 h(ic)] s(itus) e(st).
 ... Vip?]san(a)
 Primi?]genia
 f(ilia) p(atri)]? pientissimo
 b(ene) m(erenti)]? p(osuit).

Висина слова износи 2 до 6 см. У натпису имамо лигатуре у првом реду *-ni* и у седмом *-nt*. Слово *s* у првом реду и слог *-то* у седмом су написани на профилираном оквиру натписа.

Што се тиче датирања можда у њега не би требало ни улазити због велике оштећености натписа. Па ипак, ако би се базирали само на ономе што је сигурно, а то је: изостављање консекративне формуле и употреба израза *NSE*, сматрамо да би било дозвољено да претпоставимо да је и он можда из истог времена као и претходни, т. ј. из I, односно почетка II века н. ере.

3. Споменик који је био постављен са северне стране гроба исклесан је од белог мермера. И он је као и претходна два преломљен на двоје. Осим тога одломљен је: горе, доле и десно целом дужином фронтонa и готово дуж целог натписног поља, чиме ипак није нанесена никаква

¹³⁾ Имена су допуњена само ради примера.

штета читању натписа. Висина му износи 192, ширина 83, дебљина 30 см; висина натписног поља 85, ширина 63 см.

Аналогно већини споменика са петоугаоним фронто-



ским пољем и овај је вероватно горе имао троугаону форму (сл. 4). У средини фронтона је рељефно претстављен велики суд широког отвора са орнаментираним ободом, без дршки, са ниском ножицом и телом на којем је орнаменат у виду широких пластичних ребара распоређен у три зоне неједнаке висине¹⁴). Лево од суда је пажљиво урезано огледало, а десно плитко и невешто једна *свасџика*, чији је десни крак одломљен. На уском простору који одваја фронтон од натписа, лево је урезан чешаљ, у средини консекративна формула, а што је било десно — а вероватно је морало нешто да буде ради попуњавања

празног простора — сад више не може да се каже, јер је баш на том месту споменик, не само површински одломљен, него је ту, приликом његове адаптације за секундарну употребу, направљена и једна велика рупа¹⁵). Исто

¹⁴) Није јасно шта је било претстављено у посуди већ и зато што је рељеф на том месту оштећен.

¹⁵) Чешаљ и огледало се већ неколико пута срећу на споменицима у овом крају (на пр. Спом. САН LXXI брр. 531, 554,

тако не може да се каже шта се налазило у простору између доста размакнутих иницијала посветне формуле због велике оштећености у том делу. Ипак је највероватније да је ту била интерпункција у виду лоровоног листа, као у другом реду после речи *Μαχίτα*. Оквир споменика није глaдак, него покривен плитко урезаним орнаментом бршљанове лозе, којим је обухваћено натписно, као и фронтонoво поље.

Пре него пређемо на читање натписа, што је донекле отежано многобројним скраћеницама, задржаћемо се на двама претставама у његовом фронтону, које нас ради тога што нису у оваквој комбинацији уобичајене на античким споменицима, наводе на мисао да се налазимо пред једним натписом хришћанског карактера. Претстава свастике, тог прастарог паганског симбола, који је често служио верницима за прикривање крста у време кад није било безопасно јавно се декларирати хришћанином¹⁶), и посуде, у којој се и поред примитивности њене обраде, може да назре један еухаристички калеш, свакако да нема само декоративан карактер, него и симболичан смисао и упућује на то да је *Μαρία Μαχίτα*, чије се име среће у епитафу, вероватно била хришћанка, што дискретно на овај начин саопштавају декоранти овог споменика¹⁷). У прилог оваког мишљења говори и спољашњи изглед овог споменика. Сасвим примитивно третирање биљног мотива, рустична обрада посуде, невешто урезивање амблема *свастике* и натписа, не морају да буду само резултат неспретности локалног каменоресца, него могу бити и израз за хришћане толико карактеристичног занемаривања спољашњег изгледа. Овој претпоставци не противречи ни консекративна формула, која се понекад —

569), а претстављени су и на стели из Драчева споменутој у почетку чланка (стр. 1, заб. 3), која би такођер могла да буде хришћанска ради крста урезаног у розети.

¹⁶) Д-р Ђиро Трухелка, Старохришћанска археологија, Загреб 1931, стр. 25.

¹⁷) Претстава калеша (*calix*, κέλιξ, у грчком црквеном језику ποτήριον) среће се на мозаицима, фрескама у катакомбама, каменним споменицима и саркофазима. На надгробним споменицима се налази — ма да ретко — и пре IV века. Суд обично има две дршке, но може да буде и без њих као што је код нас. Понекад је претстављен са хостијама, хлебовима или често како из њега излази винова лоза. Среће се и у комбинацији са Христовим монограмом или свастиком (в. F. Cabrol et H. Leclercq, *Dictionnaire d'archéologie chrétienne*, Paris 1924, T. II, Calice, col. 1595 i d.). — E. Diehl, *Inscriptiones latinae christianae veteres*, Berolini 1927, vol. II, 2504, 2513, 2548. У натпису бр. 2507 имамо у почетку свастику и Христов монограм. — Сва имена која се спомињу у овом натпису, изузев *Blicities*, врло се често срећу и у хришћанским натписима (в. Diehl, o. c. Indices. *Nomina virorum et mulierum christianorum*, стр. 106, 107, 110, 140, 162, 163). Што се тиче когномена *Blicities* — колико смо имали могућности да проверимо — на њега до сад нисмо наишли.

и то не баш ретко — среће и на споменицима за које се сигурно зна да су хришћански¹⁸). Полазећи, дакле, од ове претпоставке, која, по нашем мишљењу, није без основа, тумачење натписа постаје једноставно и логично, а датирање споменика у великој мери олакшано. Дакле, читање натписа које предлажемо је следеће:

D(is) M(anibus)
 Maria Maxi-
 ma vix(it) an(nos)
 L. M. Marius
 Blicities l(ibertus) e(x) t(estamento)
 e(ius) p(rius) c(oniunx) et Val(erius) Sa-
 binianus et
 Maximianu-
 s f(ili) m(onumentum) p(arenti) b(ene) m(erenti) f(ecerunt).

Висина слова варира од 4,2 до 5,5 см.

Према овако прочитаном натпису споменик је подигнут Марији Максими, која је живела 50 година. Подигли су јој га њезини синови Valerius Maximianus и Sabinianus, и ослобођени роб M. Marius Blicities, који је тек њеном смрћу стекао слободу, а који јој је изгледа за живота био супруг.

Овакво тумачење натписа је могуће само на основу горе постављене претпоставке, јер по римским законима Марија Максима ни у ком случају не би могла да склопи законити брак са својим робом, или пак да с њим живи у илегалном односу. Као хришћанка међутим ово је могла да себи допусти на основу познатог декрета папе Калиста из прве четврти III века¹⁹).

Ова чињеница, као и присуство консекративне формуле која се са хришћанских натписа губи тек после проглашавања верског мира 313 године²⁰), упућује нас на датирање натписа у III или најкасније у почетак IV века. За овакво датирање говоре и когномени са завршетком на -ianus, форма именâ²¹), израз VM, а не противречи му ни *claus* слова, као ни стилске и техничке одлике самог споменика.

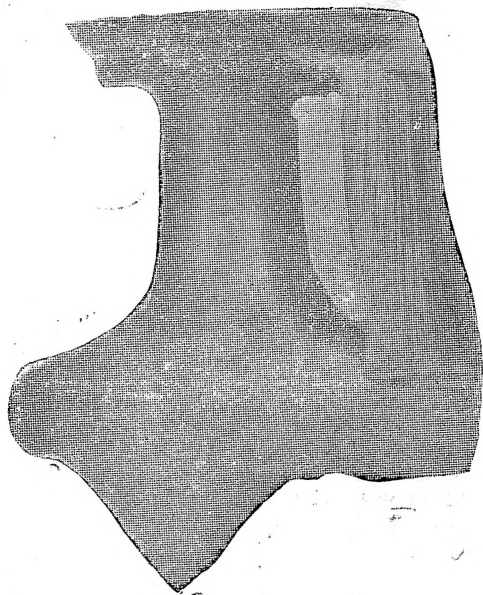
¹⁸) Leclercq на пр. доноси 110 сигурних хришћанских натписа у којима се налази ова формула (о. с. T. I, col. 171 i d. — „Abréviations“).

¹⁹) F. Cabrol et H. Leclercq, о. с. T. V, 1922, col. 390, 1308.

²⁰) Ibid. T. I, 1924, col. 167.

²¹) Интересантна је номенклатура у овом натпису у којем покрај троцлане ономастичке формуле, која се и код ширих народних слојева среће још и у III веку (Thylander, о. с. стр. 132—133), имамо и двочлану и, најзад, и једночлану, само у вези са испуштањем гентилиција у овом последњем случају претпостављамо да је тако поступљено зато да се он не би понављао.

станак гробнице, можемо да пређемо и на њено датирање на основу анализе предмета, што ће бити прилично једноставно. Већ смо раније споменули да су у њој нађена два стаклена суда и две фибуле. Судови су према речима сељака били цели, а разбијени су приликом отварања гробнице. Од њих су у музеј доспели само фрагменти, но и то је доста да се закључи да они никако нису били „потпуно једнаки“, како то тврде сељаци који су их нехотице разбили, него само слични. Пример тела обају судова износи око 10 см, а о висини се не може ништа одређено казати, јер је од једног сачувано само дно са почетком зидова, а од другог горњи део. Први суд је од плавкасто-зеленог 1,5 мм дебелог стакла. Тело му је осмоугаono (странице по 4 см), а на удубљеном дну је сачуван незнатан део дугмастог испупчења, Стакло од

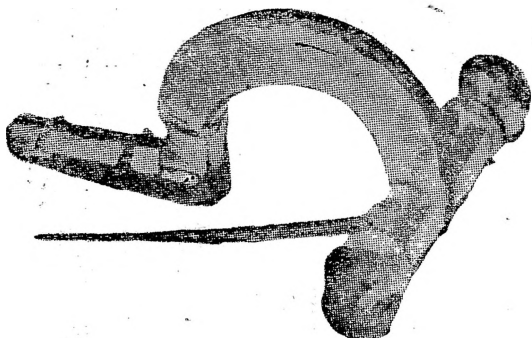


Сл. 5

којег је направљен други суд исте је дебљине, но боја му је жућкасто-зелена. Он има цилиндричну форму и аплицирану дршку (шир. 4 см) украшену браздама (сл. 5).

Фибуле одговарају типу познатом у археологији под именом римских провинциских или крстастих фибула. Конструкција им је слична, материјал исти — бронза, позлаћене су и лепо орнаментирани. Разликују се углавном у димензијама, степену оштећености и детаљима орнаментације, која је у оба случаја изведена у техници ниело. Већа фибула (сл. 6) је дугачка 7,3 см, широка 6,7, висока 3 см. За њу би се могло рећи да је скоро потпуно очувана кад јој не би недостајала средња главица, која је доцније изгубљена. Игла јој је са шарниром. У жлебу се не примећују никакви остаци од неке направе за њено осигурање. Главице имају форму луковице и фасетиране су. Брадавичасти завршци су одломљени. На лучном делу и ножици се налази брижљиво изведен орнаменат у виду меандра. Како је по-

злата очувана готово на целој површини, ова фибула, иако није од племенитог материјала, оставља утисак лепог луксузног предмета за украшавање.

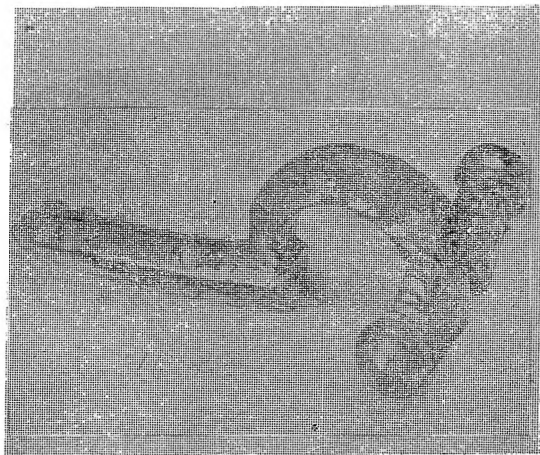


Сл. 6

Мања фибула (дуг. 6,1, шир. 4,5, вис. 2,2 см), слабије је очувана (сл. 7). И код ње недостаје средња главица, а од игле је очуван само мали део који се налази у жлебу. Главице имају форму лоптица мало спљоштених на врховима и нису фасетиране.

Само на једној од њих је сачуван шиљаста завршетак. Лук и ножица су украшени орнаментом рибље кости. Осим тога на ножици се налазе и пластични украси. Позлата је много тања него код претходне и зато је вероватно само местимично очувана.

Опште позната и често понављана чињеница је да се фибуле оваког типа обично налазе у касноримским гробовима, и то најчешће са новцима императора IV века, као што је то код нас у Македонији случај у Добром Дољу и Ракомији код Скопља²²). Овакви налази су констатирани још и у Демир-Капији, Циноту код Т. Велеса и Битољу, а да их је било и на другим местима говоре затечени примерци у Археолошком музеју у Скопљу као и у



Сл. 7

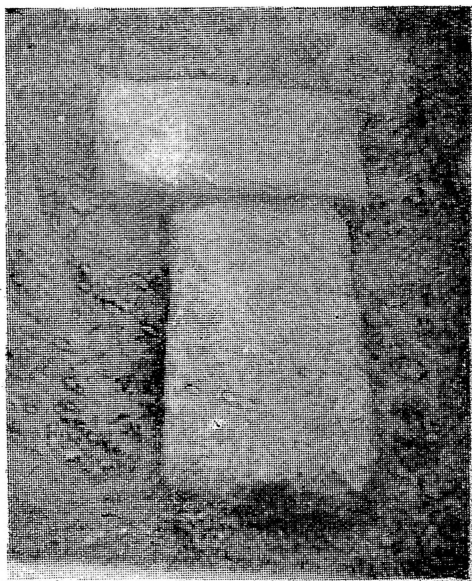
²²) В. Б. Јосифовска, *Краток извештај од едно заштитно ископување*, Весник на Музејско-конзерв. друштво на НР Македонија, Скопје 1955, бр. 1, стр. 25—26.

неким другим музејима Македоније, чија тачна провенијенција није увек позната.

Дакле, налаз малочас споменутих фибула, као и чињеница да је најмлађи од споменика употребљених за конструкцију гробнице из III или почетка IV века, упућују нас на њено датирање у IV век.

Гробница број 2

На 2,60 м северно од прве гробнице, на дубини од 0,40 м откопана је друга (сл. 8). И она је била покривена једним надгроб-



Сл. 8.



Сл. 9

ним спомеником и једним каменим блоком — управо постаментом, који је био постављен на западном делу, тако да је овако покривена гробница имала донекле изглед слова Т. Иначе, била је конструисана од опека чије су димензије износиле 55×53 см (сл. 9). Опеке су биле распоређене тако да је на ужим странама била вертикално постављена по једна, а на побочним по три целе и половина једне изломљене. Неке од опека су имале дијагонално утиснуте по две или три паралелне линије. Дно гробнице

није било обложено опекама. Са спољашње је стране била премазана дебелим слојем белог малтера. Имала је исту оријентацију као и претходна: З—И. Спољашња дужина је износила 176 см, ширина у оба дела 52 см, а исто толико и дубина. Гробница је била пуна земље. Костур је био мушки,



Сл. 10

дугачак 160 см. Лежао је испружен на голој земљи са главом положеном у западном делу, и рукама косо постављеним на трбуху. Био је доста добро очуван, само услед пада опека са јужне стране гроба нешто дислоциран и на неким местима изломљен (сл. 10)²³). У области стомака му је нађена једна златна алка четвртастог пресека, дебела 1 мм, широка 1,5 мм, са промером од 2 см. Алка је грубо израђена — управо само изрезана из метала и нема никакве орнаментике, тако да не оставља утисак прстена, а опет није јасно чему је другом могла да служи. Других предмета није било.

Надгробни споменик којим је била покривена ова гробница је од кречњака. Његова висина износи 150,

ширина 67, а дебљина 30 см. Он је сад горе водоравно одломљен, но према очуваном делу се види да се завршавао троугаоним слободним фронтоном. Предња страна, која је била окренута према унутрашњости гроба, толико је коро-

²³) Пошто због слабог осветљења костур није могао да буде фотографисан после потпуног чишћења, доносимо само овај снимак који је направљен у току рада.

Фотографије (изузев брр. 1, 8, 9, 10) су од Д. Черњаковског, фотографа Арх. музеја у Скопљу. — Споменици се сад налазе у лопидарију Археолошког музеја у Скопљу (инв. бр. 503, 504 и 505).

звезде којом је био декорисан фронтон, а у натписном пољу, чија је профилација доста добро очувана, само се назиру почетна слова завршне формуле натписа (HSE).

Плоча, која је била попречно постављена уз ову, у средини са унутрашње стране има четвртасто удубљење ($28 \times 24,5 \times 18,5$ см), што јасно указује на то да је служила као постоље за неки надгробни споменик, који се завршавао клином. Њене димензије износе: висина 120, ширина 70, дебљина 30 см.

Иако у овој гробници није нађено ништа што би могло да послужи као сигуран аргуменат за њезино датирање, претпостављамо да нећемо погрешити ако и њу датирамо у IV век као и претходну у чијој је непосредној близини и откопана.

Ове две гробнице, то је све што је нажалост допрло до нас од касноримског провинцијског гробља које сада покривају задружни виногради. Какав губитак то претставља за изучавање ових крајева у антици најбоље показује епиграфски материјал који нам је пружила само једна од гробница, каквих је свакако морало да буде више на овом терену.

Скопље.

Б. Јосифовска.

RÉSUMÉ

Borka Josifovska: DEUX TOMBES DE BASSE ÉPOQUE ROMAINE DE DRAČEVO

En 1952 au village de Dračevo qui se trouve à 8 km environ au sud-est de Skopje ont été découvertes deux tombes de basse époque impériale. L'une d'elles a été découverte fortuitement par les paysans qui labouraient la terre pour la plantation du vignoble coopératif (fig. 1). Les dimensions de cette tombe sont: longueur 1 m 83; largeur dans la partie supérieure 54 cm, dans la partie inférieure 66 cm, profondeur 50 cm. L'orientation: O—E. Dans sa construction avec des tuiles de dimensions $28 \times 40 \times 4$ cm, utilisées seulement pour le plancher, ont été employées aussi trois stèles funéraires, de sorte que cette tombe a fourni trois inscriptions latines, conservées maintenant au Musée archéologique de Skopje.

№ 1 (fig. 2). — Cette stèle a été utilisée comme couvercle de la tombe. Elle est consacrée à T. Claudius Germanus, qui était enregistré dans la tribu Quirina à laquelle appartenaient les empereurs de la dynastie Claudienne et Flavienne. La tribu mentionnée était aussi la tribu de la „Colonia Flavia Aelia Scupi“. La mention de cette tribu avec le nom T. Claudius dans une inscription datée au 1^{er} ou au début du 2^e siècle, et trouvée sur le territoire de l'ancien Scupi, suggère à l'auteur l'hypothèse que Scupi sous le règne des premiers empereurs de gens Claudia fut peut-être élevé au rang de municipe.

№ 2 (fig. 3). — Cette stèle a été remployée du côté sud de la tombe. Le côté gauche étant endommagé, la moitié de l'inscription est abîmée. A l'aide de l'analyse de la partie conservée, l'auteur a essayé de compléter le texte (v. p. 7). Quoique l'inscription soit incomplète, l'auteur suppose qu'elle date de la même époque que la précédente.

№ 3 (fig. 4). — Cette stèle était remployée sur le côté nord de la tombe. En ce qui concerne cette stèle l'auteur suppose que nous nous trouvons en présence d'une inscription chrétienne, car à son fronton sont représentés: une croix gammée et un vase dans lequel on peut reconnaître probablement un calice eucharistique. En partant de cette hypothèse l'auteur explique les abréviations de la troisième et la quatrième ligne comme suit: l(ibertus) e(x) t(estamento) e(ius) p(ius) c(oniunx). Quant à la date elle propose le III^e siècle, ou au plus tard le début du IV^e siècle.

D'après les informations fournies par ceux qui avaient découvert la tombe, elle renfermait seulement un squelette. Sur la poitrine de celui-ci se trouvaient deux fibules en bronze dorées avec des ornements en forme de méandre (fig. 6) et d'épi (fig. 7), et à côté des pieds deux vases en verre (fig. 5). Ce type de fibules nous autorise à placer la tombe au IV^e siècle de notre ère.

À 1 m 60 au sud de la tombe dont nous avons parlé plus haut, l'autre tombe a été fouillée par la soussignée à une profondeur de 30 cm (fig. 8, 9, 10). Elle était construite avec des tuiles de dimensions de 55×53 cm, disposées le long des quatre côtés, et recouverte d'un soubassement et d'une stèle funéraire dont l'inscription est tout à fait effacée. La tombe est longue de 1 m 76, large et profonde de 52 cm. Elle renfermait un squelette d'une longueur de 1 m 60, couché sur le dos, la tête orientée à l'ouest et les mains posées sur l'abdomen. Entre la poitrine et l'abdomen a été trouvé un anneau d'or (diamètre: 2 cm, largeur: 1,5, épaisseur: 1 mm).

Quoique dans cette tombe on n'a trouvé aucun objet qui pourrait servir d'argument pour sa datation, l'auteur suppose qu'elle pourrait appartenir aussi au IV^e siècle comme la précédente, car elle pouvait faire partie de la même nécropole.